

Κέντρα εμπορικής δραστηριότητας στο πέρασμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου

Δρ Μαρία Γκιρτζή

Αρχαιολόγος

336 π.Χ.: μια χρονολογία ορόσημο, μια ξεχωριστή σελίδα της αρχαίας ελληνικής ιστορίας. Ο Φίλιππος Β', βασιλιάς ενός ιδιαίτερα εκτεταμένου μακεδονικού κράτους, ψηφισμένος ηγεμών των Ελλήνων, αλλά και αρχιστράτηγος της προετοιμαζόμενης εκστρατείας κατά της Περσικής αυτοκρατορίας, πέφτει νεκρός στις Αιγές, δολοφονημένος. Ο γιος του, Αλέξανδρος Γ', αναγορεύεται βασιλιάς και κληρονομεί μαζί με το μακεδονικό βασίλειο και το όραμα του Φιλίππου για τιμωρία των Περσών και επέκταση προς Ανατολάς. Αποδεικνύοντας ότι είναι άξιος διάδοχος του πατέρα του, αφού καταφέρνει να διασφαλίσει τα βόρεια και νότια σύνορά του και να κερδίσει με τα όπλα την αναγνώριση και υποστήριξη όλων των Ελλήνων, αναχωρεί για την Ασία το 334 π.Χ.¹ Ο νεαρός Μακεδόνας μονάρχης σπέρνει στο διάβα του τον όλεθρο για τους εχθρούς και την ελπίδα για τους Έλληνες της Ανατολής, των οποίων το ηθικό αναπτερώνεται καθώς βλέπουν στο πρόσωπό του τον απελευθερωτή. Γρήγορα βέβαια αποδεικνύεται ότι τα σχέδια του Αλέξανδρου δεν είναι μόνο εκδικητικά, αλλά και επεκτατικά, αφού μαζί με τις νίκες κατά των Περσών, προβαίνει στην ίδρυση νέων πόλεων ή στην αναδιοργάνωση των παλαιών ελληνικών.

Αρχικά χτίζει τις νέες πόλεις και ανακατασκευάζει ή εξωραίζει τις παλιές στα πρότυπα της αρχαίας ελληνικής πόλης. Στη συνέχεια, εγκαθιστά, μαζί με τους ντόπιους –εκεί που δεν υπάρχουν– ελληνικούς πληθυσμούς, τους οποίους έχει συσσωρεύσει γύρω του κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, ώστε οι πόλεις δικαίως να δύνανται να χαρακτηρισθούν «ελληνικές». Τέλος, διαμορφώνει τόσο την πολιτική τους ζωή, εγκαθιδρύοντας ως επί το πλείστον δημοκρατικά καθεστώτα, όσο και την οικονομική με διάφορους τρόπους. Συγκεκριμένα, με την κατατρόπωση των Περσών, οι οποίοι για πάνω από έναν αιώνα είχαν αποκλείσει τους Έλληνες της Ανατολής από το εμπόριο, όχι μόνο ανοίγουν ξανά διάπλατα οι μέχρι τότε γνωστοί εμπορικοί δρόμοι, αλλά με την περαιτέρω προέλαση του Μακεδόνα μονάρχη διανοίγονται και νέοι. Επιπλέον, για να διευκολύνει περισσότερο τις εμπορικές συναλλαγές, αλλά και να ικανοποιήσει τη ματαιοδοξία του –όπως κάθε ηγεμόνας– κόβει τα δικά του νομίσματα,² μια πολιτική που ασπάστηκαν και οι διάδοχοί του. Τα αλεξανδρινά νομίσματα και κυρίως τα αργυρά, παραγκωνίζοντας τα αθηναϊκά στην Ανατολή και τη Μεσόγειο, κυκλοφορούν σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο, με μοναδική εξαίρεση την Αίγυπτο στην αρχή, η οποία χρησιμοποιούσε πρώτα το ροδιακό νόμισμα και ύστερα το φοινικικό· και αυτή όμως σύντομα θα υποκύψει στη μακεδονική κυριαρχία και θα χρησιμοποιήσει τα νομίσματα των διαδόχων Πτολεμαίων. Τοιουτοτρόπως, γνωρίζουν άνθηση πολλά εμπορικά κέντρα, νεοϊδρυθέντα (π.χ. Αλεξάνδρεια) ή και παλαιά ελληνικά (π.χ. Μίλητος), τα οποία είχαν πέσει σε μαρasmus κατά τη διάρκεια της κατοχής και εκμετάλλευσής τους από τους Πέρσες. Ως φυσική συνέπεια οι αγορές –χωρίς τις οποίες από τον 5ο αιώνα π.Χ. δεν νοείται η ύπαρξη οι-

κισμού, πόσο μάλλον εμπορικού σταθμού– αποκτούν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για τη διακίνηση των αγαθών επί αιώνες μετά το θάνατο του Μακεδόνα στρατηλάτη. Θέσεις όπως η Πέλλα –που αποτέλεσε τη γενέτειρα και αφετηρία της εκστρατείας του ηγεμόνα των Ελλήνων– αλλά και η Μίλητος, η Πριήνη, η Μαγνησία στον Μαίανδρο, η Αλεξάνδρεια, η Κυρήνη –οι οποίες υπήρξαν σταθμοί του– σώζουν μέχρι σήμερα ίχνη απτά της κεφαλαιώδους σημασίας τους ως κόμβων εμπορίου, έχοντας να επιδείξουν αρκετά οικοδομικά λείψανα αξιόλογων αρχαίων αγορών. Προκειμένου να δοθεί μια σφαιρική εικόνα της οργάνωσης των αρχαίων κέντρων εμπορικών συναλλαγών της μακεδονικής επικράτειας, κοντά στις ανωτέρω συνεξετάζονται και πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη και το Πέργαμο, που δεν υπάρχουν βέβαια στην εποχή του Αλεξάνδρου, ιδρύονται όμως μετά το πέρασμά του, ως συνέπεια της πολιτισμικής του κληρονομιάς, και διασώζουν επίσης κατάλοιπα αρχαίων αγορών εξαιρετης λαμπρότητας.

Η αρχαία ελληνική αγορά

Προτού προβούμε σε αναλυτική περιγραφή των κέντρων εμπορικής δραστηριότητας, το οποίο αποτελεί και το αντικείμενο του άρθρου, σκόπιμο θα ήταν να γίνει μια γενική αναφορά στην αρχαία ελληνική αγορά.³ Ως σύλληψη προϋπάρχει της κλασικής εποχής, όμως μόλις τον 5ο αιώνα π.Χ. τοποθετείται σε έναν καλοδιαλεγμένο χώρο, αποτελώντας οργανικό στοιχείο του πολεοδομικού σχεδίου της αρχαίας ελληνικής πόλης. Ο ρόλος που καλείται να εκπληρώσει είναι πολυδιάστατος, καθώς αποτελεί κέντρο όχι μόνο εμπορικών, αλλά και πολιτικών, θρησκευτικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων. Για να επιτευχθεί τούτο απαιτείται μια συγκεκρι-

μένη αρχιτεκτονική οργάνωση του χώρου, η οποία συνήθως περιλαμβάνει μια ανοιχτή τετράγωνη ή ορθογώνια αυλή με κτίσματα διατεταγμένα γύρω ή σε μικρή απόσταση από αυτή (π.χ. Βουλευτήριο, δικαστήριο, μητρώο, πρυτανείο κ.λπ.).

Κατά τον 4ο αιώνα π.Χ. το σχέδιό της τελειοποιείται και εισάγεται η χρήση των στοών, που πλαισιώνουν την αυλή και συνήθως στεγάζουν πλήθος δωματίων. Συγκεκριμένα, εντοπίζονται χώροι συναθροίσεων για το λαό, λατρείας (που περιλαμβάνουν ναύσκους ή ναούς, καθώς ακόμα και οι κοσμικές συγκεντρώσεις απαιτούν τη θεία προστασία), διοικητικών λειτουργιών (που στεγάζουν πολιτικούς άρχοντες, δικαστές, διοικητικούς υπαλλήλους κ.λπ.), εμπορικών συναλλαγών (μαγαζιά και εργαστήρια παντός είδους). Επιπλέον, μια κεντρική αρτηρία συνήθως τέμνει την αγορά, διαχωρίζοντας τον πολιτικο-διοικητικό χώρο από τον οικονομικό.

Στην ύστερη ελληνιστική εποχή επιστρατεύεται το περιτύλιο για να περικλειστεί η αγορά από όλες τις μεριές, επινόηση καθαρά ελληνική. Στο εσωτερικό της μέρος περιλαμβάνονται τα αναπόσπαστα συστατικά στοιχεία του σχεδίου της, ενώ οι χώροι με άνοιγμα προς τα έξω είναι δευτερεύουσας σημασίας.

Η στοά (κατά τον Παισανία), στοία (κατά τον Αριστοφάνη), στ[ο]ίη, στωία και στουά (με βάση κάποιες επιγραφές), κάνει δειλά την εμφάνισή της κατά την αρχαϊκή περίοδο στη Σάμο και την Ιωνία, κατά το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα π.Χ. επιχωριάζει στην Αττική, ενώ τον 4ο αιώνα π.Χ. εντοπίζεται σε κατασκευές στην Πελοπόννησο. Είναι γεγονός όμως ότι φτάνει στο απόγειο της ακμής της στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ., καθώς αποτελεί οργανικό στοιχείο της ελληνιστικής αρχιτεκτονικής στη σύλληψη και το σύνολό της για την οργάνωση του χώρου και οικοδομικών συγκροτημάτων γενικότερα, κι όχι απλό στοιχείο για την τελειοποίηση ενός κτιρίου. Αυτή την περίοδο, η γεωγραφική διασπορά των στοών καθορίζεται κυρίως με βάση την αλλαγή των οικονομικών συνθηκών στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, στην Αττική –με εξαίρεση τις προσφορές ξένων ηγεμόνων– εγκαταλείπεται η χρήση της στοάς, το ίδιο και στην Πελοπόννησο – με εξαίρεση την Κόρινθο, η οποία γνωρίζει άνθηση κατά το διάστημα που υπήρξε έδρα του Δημητρίου του Πολιορκητή, διαδόχου των Αντιγονιδών. Αντίθετα σημαντικές στοές κτίζονται τον 3ο αιώνα π.Χ. στη ΒΔ Ελλάδα (π.χ. Καλυδώνια, Κασσώπη, Θέρμο κ.λπ.), των οποίων η παρουσία συνδέεται με την πολιτική άνοδο της Αιτωλικής Συμπολιτείας και την ανάπτυξη της αστικής ζωής στην Ήπειρο. Παρ' όλα αυτά, η μεγαλύτερη ανάπτυξη στην κατασκευή των στοών εντοπίζεται στα παράλια της Μικράς Ασίας, όπου το πέρασμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου στάθηκε η αιτία για την αναγέννηση της αστικής ζωής αυτών των πόλεων.

Οι στοές των διαφόρων κοσμικών κτιρίων και κατά συνέπεια και των αγορών είναι συνήθως δωρεές ιδιωτών, συχνά μοναρχών (π.χ. του Αντίοχου Α' στη Μίλητο), οι οποίοι παρέχουν τα χρήματα, αλλά στην περίπτωση των Περγαμηνών βασιλέων και τον αρχιτέκτονα ή το σχέδιο. Αφού ολοκληρω-

1. Η πορεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Ι. Τουράτσογλου, *Μακεδονία. Ιστορία-Μνημεία-Μουσεία*, Εκδοτική Αθηνών, 1996, σ.26-27)

θεί η κατασκευή των στοών, αυτές αποτελούν πλέον ιδιοκτησία της πόλης, η οποία αναλαμβάνει με τα έξοδα συντήρησής τους, αλλά καρπώνεται τα ενοίκια των διαφόρων χώρων και κάποιες φορές τις χρησιμοποιεί ως ενέχυρο για δανεισμό.⁴

Οι στοές των παραλιακών πόλεων του Ανατολικού Αιγαίου μπορούν να ενταχθούν με βάση τα αρχιτεκτονικά τους στοιχεία σε δύο κατηγορίες: ιωνικού τύπου και περγαμηνού τύπου. Τα κύρια χαρακτηριστικά της ιωνικής στοάς διαμορφώνονται στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. Κατά τη διάρκεια του 3ου αιώνα π.Χ. εμφανίζονται σποραδικά στην ιωνική αρχιτεκτονική, ενώ τον 2ο αιώνα π.Χ. εντοπίζονται πλήθος στοές σε ποικίλους χώρους (αγορές, ιερά, δημόσια κτίρια κ.λπ.). Ο περγαμηνός τύπος κάνει την εμφάνισή του αργότερα σε σχέση με τον προηγούμενο, κι ενώ παρουσιάζει κάποια ελάχιστα δείγματα κατά τον 3ο αιώνα π.Χ., στην ουσία γνωρίζει τη μεγάλη του ακμή τον 2ο αιώνα π.Χ. επί της βασιλείας του Ευμένη Β' και του Αττάλου Β'.

Ξεκινώντας από την ανωτέρω διάκριση των στοών, οι μελετητές διέκριναν κατ' αναλογία τις αγορές των ελληνικών πόλεων της Μικράς Ασίας σε δύο τύπους: τις ιωνικές και τις περγαμηνές.⁵

ΙΩΝΙΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ

Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα ιωνικών αγορών αποτελούν αυτές της Μιλήτου, της Πριήνης, της Μαγνησίας στον Μαϊάνδρο κ.λπ. Κάποιοι επιστήμονες θεωρούν ότι η εμφάνιση αυτού του τύπου αποτελεί συνέπεια της εφαρμογής του υποδάμειου συστήματος, πατρίδα του οποίου είναι η Μίλητος. Αυτή η θεωρία μπορεί να μην έχει αποδειχθεί, εντούτοις η εξέταση αρκετών παραδειγμάτων φανερώνει ότι το πολεοδομικό σύστημα έχει επηρεάσει σαφώς την οργάνωση του χώρου. Οι ιωνικές αγορές αποτελούνται συνήθως από μια ανοιχτή ορθογώνια αυλή, που ορίζεται στις τρεις πλευρές είτε

από μια στοά σε σχήμα Π, είτε από δύο στοές σε σχήμα Γ και στην τέταρτη, φαρδιά ή στενή, από μια οδική αρτηρία, στην απέναντι πλευρά της οποίας συχνά υπάρχει άλλη μια στοά. Το παράδοξο είναι πως παρά το γεγονός ότι βρισκόμαστε στην κατεξοχήν έδρα του ιωνικού ρυθμού, στις εξωτερικές κιονοστοιχίες, αλλά και σε μερικές εσωτερικές, χρησιμοποιείται ευρέως ο δωρικός ρυθμός. Τούτο οφείλεται σε διάφορους λόγους. Για παράδειγμα, κατ' αρχήν η στοά ως συστατικό κοσμικών κτισμάτων αναπτύχθηκε στην ηπειρωτική Ελλάδα στα τέλη του 5ου-αρχές 4ου αιώνα π.Χ., οπότε κυριαρχούσε ο δωρικός ρυθμός. Επιπλέον, σοβαρό ρόλο παίζουν οι οικονομικοί λόγοι (καθώς ο δωρικός ρυθμός, όντας πιο λιτός, είναι πιο οικονομικός), αλλά και η επιρροή των Μακεδόνων, που τον χρησιμοποιούσαν κατά κόρον.

ΠΕΡΓΑΜΗΝΕΣ ΑΓΟΡΕΣ

Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα περγαμηνών αγορών εντοπίζονται στο Πέργαμο, αλλά και σε διάφορα μέρη της Μικράς Ασίας και της Ελλάδας, όπου έκαναν δωρεές οι ηγεμόνες του ομώνυμου βασιλείου. Οι αγορές αυτές χαρακτηρίζονται μεν από ασυμμετρία, αλλά υπάρχει ιεράρχηση των κτιρίων. Οι στοές αναπτύσσονται σε έναν ή δύο ορόφους, ενώ και εδώ χρησιμοποιείται ο δωρικός ρυθμός για τις κιονοστοιχίες. Επιπλέον στοιχεία του τύπου αυτού είναι η απουσία ραβδώσεων στο κάτω μέρος των κίωνων, η παρουσία τριών διαφορετικών τύπων κιονόκρανων, το χαμηλό επιστύλιο και η χαμηλή ζωφόρος με τρία αντί για δύο τρίγυφα μεταξύ των κίωνων.

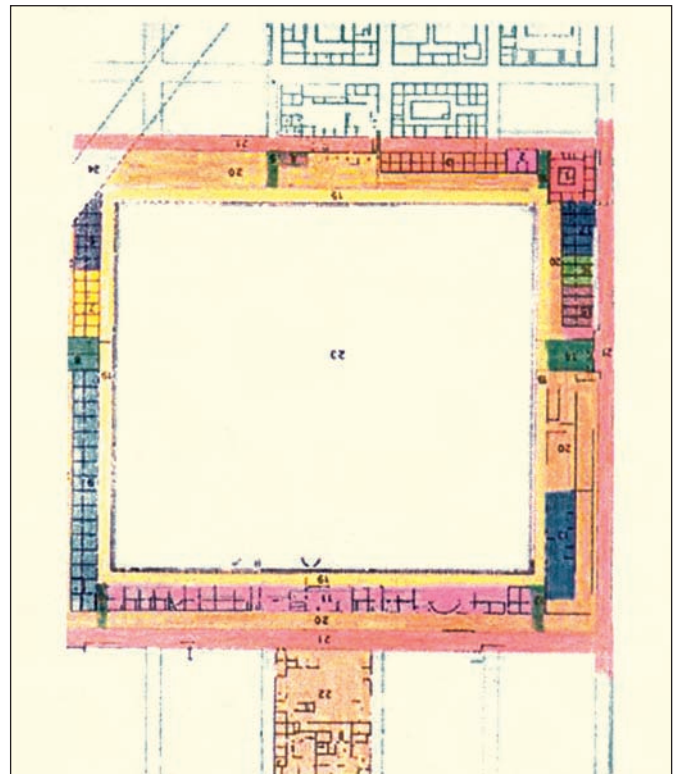
Ειδικά στην περιοχή της Μικράς Ασίας δόθηκε η δυνατότητα να εφαρμοστούν οι νέες αρχιτεκτονικές τάσεις, δεδομένου ότι υπήρχαν τα κατάλοιπα των περσικών καταστροφών, που έπρεπε να αντικατασταθούν, αλλά και οι νέες δημιουργίες και αλλαγές, οι οποίες σημάδεψαν το πέρασμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου ή το ακολούθησαν. Στη συνέχεια θα εξετασθούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αγορών, που υπήρξαν σταθμοί του Μακεδόνα στρατηλάτη και γνώρισαν άνθηση κατά τη διάρκεια της βασιλείας του ή και αργότερα. Με γεωγραφική σειρά από Β και Δ προς Ν και Α και ακολουθώντας την πορεία του Αλεξάνδρου θα παρουσιαστούν οι αγορές της Πέλλας, της Θεσσαλονίκης, του Πέργαμου, της Μαγνησίας στον Μαϊάνδρο, της Μιλήτου, της Πριήνης, της Αλεξάνδρειας και της Κυρήνης (εικ. 1).

Οι πόλεις-σταθμοί στο πέρασμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και οι αγορές τους

ΠΕΛΛΑ⁶

Η Πέλλα φυσικά δεν ανήκει στους σταθμούς της πορείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Ανατολή, αποτελεί όμως τη γενέτειρά του, πρωτεύουσα του μακεδονικού κράτους, αφητηρία της εκστρατείας, αλλά και ένα από τα καλύτερα σωζόμενα παραδείγματα αρχαίας αγοράς.

Η αγορά της Πέλλας (εικ. 2) βρίσκεται στα βόρεια του ανασκαμμένου χώρου (και νότια της ακροπόλεως). Είναι κτισμένη με βάση τις αρχές του ιπποδάμειου συστήματος, και καταλαμβάνει 10 (5x2) κανονικά οικοδομικά τετράγωνα συν 5 μικρότερα. Αποτελείται από μια τεράστια ανοικτή αυλή (200x182 μ.), η οποία περιβάλλεται και στις τέσσερις πλευρές από στοές, που φιλοξενούν πλήθος χώρων, και διχοτομείται από μια λεωφόρο (με κατεύθυνση Δ-Α). Τα διάφορα δωμάτια των στοών εξυπηρετούν διάφορες λειτουργίες, όπως για παράδειγμα: α. Στην ανατολική πλευρά βρίσκονται εργαστήρια κεραμικής και κοροπλαστικής, αλλά και καταστήματα πώλησης υγρών και στερεών προϊόντων. β. Στη δυτική στοά εντοπίζονται αρωματοπωλεία, στα βορειοδυτικά και νοτιότερα καταστήματα πώλησης εισαγόμενων αγγείων και λυχνariών, αλφιτοπωλεία και μεταλλουργεία. γ. Στη νότια στοά υπάρχουν εργαστήρια κεραμικής, μεταλλουργίας, καταστήματα πώλησης υγρών και στερεών προϊόντων, κρε-

2. Η Αγορά της Πέλλας (<http://web.auth.gr/agorapellas/site.htm>).

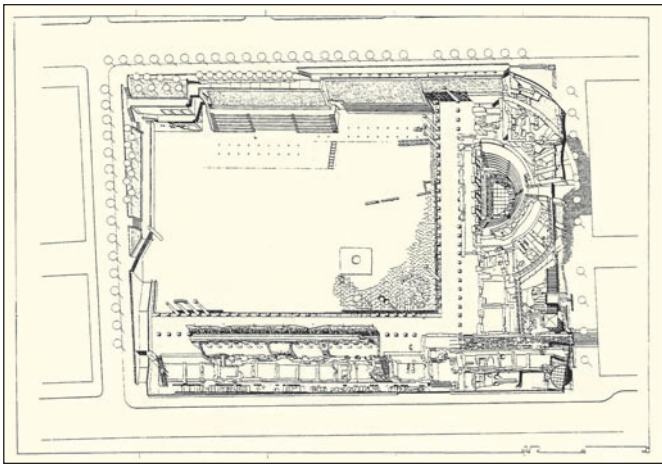
οπωλεία και ιχθυοπωλεία. δ. Στη βόρεια πλευρά είναι τοποθετημένοι επίσημοι χώροι διοικητικών-πολιτικών λειτουργιών. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν ημικυκλικές κατασκευές λατρευτικού χαρακτήρα, αίθουσα με βάθρο αγαλμάτων, επιγραφές και σφραγίσματα, που οδηγούν στην ταύτιση της με την έδρα των πολιταρχών, αψιδωτή κατασκευή με μνημειακή είσοδο για τη συγκέντρωση του σώματος των αρχόντων της πόλης. ε. Στη νοτιοδυτική γωνία της αγοράς κείται ένα διώροφο κτίριο με πλήθος ευρημάτων (π.χ. σφραγίσματα, στυλογράφοι, μελανοδοχεία κ.λπ.), που συνηγορούν στην ανα-

γνώριση του χώρου ως αρχείου για την καταγραφή, τη σφράγιση και την αποθήκευση εγγράφων.

Τέλος, ένας ικανός αριθμός μνημείων υπάρχει στην ανοιχτή αυλή, ολοκληρώνοντας τη μεγαλόπρεπη εικόνα της αγοράς. Τα περισσότερα αρχιτεκτονικά λείψανα του συγκροτήματος χρονολογούνται στην εποχή του Φιλίππου Ε', αλλά υπάρχουν αρκετά ευρήματα πρωιμότερης φάσης, που τοποθετούν την αρχική κατασκευή στο δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ⁷

Η Θεσσαλονίκη ιδρύεται το 315 π.Χ. από τον Κάσσανδρο, γαμπρό και διάδοχο του Αλεξάνδρου στο θρόνο της Μακεδονίας.

3. Η αγορά της Θεσσαλονίκης (αξονομετρική αναπαράσταση) (Π. Βελένη-Αδάμ, *Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά Διημερίδας «Εργασίες ετών 1989-1999», Θεσσαλονίκη 2001, σ. 236).

Η πόλη χτίζεται αρχικά πιθανόν σε ιπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα. Η αγορά της (εικ. 3, 4) εντάσσεται στο σύστημα αυτό και είναι τοποθετημένη εκεί που συναντιούνται οι δύο κύριοι οδικοί άξονες. Ο ένας με προσανατολισμό Β-Ν και ο άλλος Α-Δ (η γνωστή Εγνατία οδός). Αυτό που σώζεται σήμερα είναι στην ουσία τα οικοδομικά κατάλοιπα ενός περιλαμπρού αυτοκρατορικού Forum Romanum, με μια ορθογώνια ανοιχτή πλακόστρωτη πλατεία, που περιβάλλεται από στοά σε σχήμα Π με διπλές κιονοστοιχίες. Η νότια στοά εδράζεται επιπλέον σε διπλή θολωτή υποδομή για την εξομάλυνση της κλίσης του εδάφους, που κατά το ένα της τμήμα είναι ημιυπόγειο (γνωστή ως cryptoporticus).

Στην ανατολική πτέρυγα εντοπίζεται ωδείο του 2ου αιώνα μ.Χ., το οποίο στα μέσα του 4ου αιώνα μ.Χ. προγραμματίστηκε να μετατραπεί σε θέατρο, σχέδιο που δεν ολοκληρώθηκε. Η κατασκευή αυτή κτίστηκε πάνω σε παλαιότερο κτίριο του 1ου αιώνα μ.Χ. με πολιτική χρήση, ένα ορθογώνιο βουλευτήριο, το οποίο με τη σειρά του αντικατέστησε ιδιωτικές κατοικίες του 2ου αιώνα π.Χ.

Στο νότιο τμήμα του ωδείου βρίσκεται το ιστορικό αρχείο

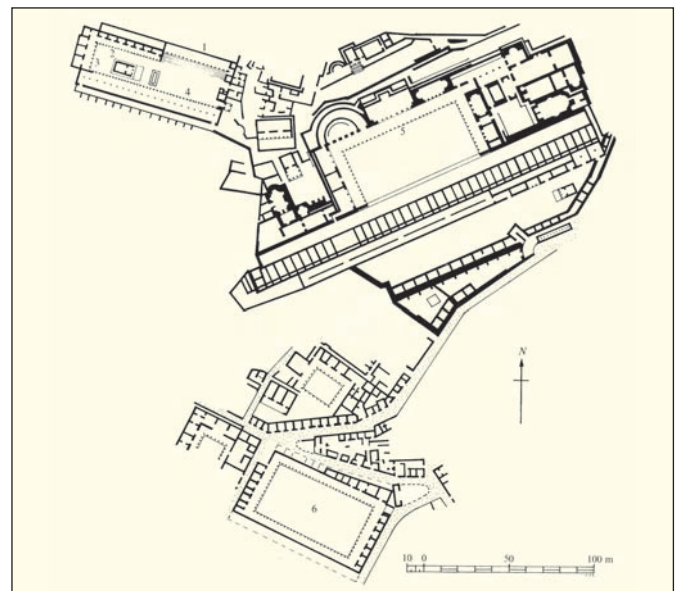
της πόλης, ενώ στα ΝΑ υπάρχει Βαλανείο της ύστερης ελληνιστικής περιόδου και το αρχαιότερο πορνείο του ελληνικού χώρου, που αποτελείται από κυκλικές αίθουσες επίδρωσης, δύο πισίνες (ψυχρού και θερμού λουτρού), θερμαντικούς κλιβάνους κ.λπ.

Στο βόρειο τμήμα της ανατολικής πτέρυγας τοποθετείται ένας ξεχωριστός χώρος, που αναγνωρίστηκε ως νομισματοκοπείο.

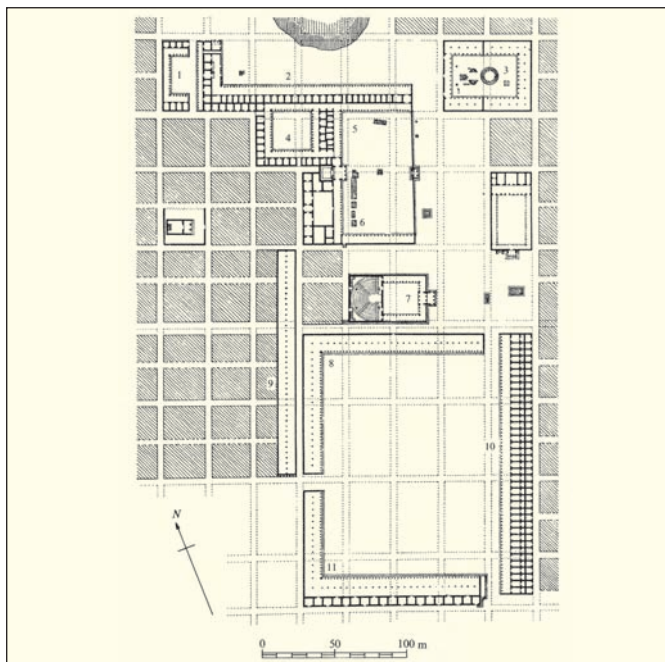
Σημαντικό είναι ότι σε πολλά σημεία της αγοράς (π.χ. κάτω από την πλατεία, την ανατολική πτέρυγα, το βαλανείο, την cryptoporticus κ.α.) εντοπίστηκε το ελληνιστικό στρώμα του τελευταίου τετάρτου του 3ου αιώνα π.Χ., το οποίο δεν σώζει μεν οικοδομικά λείψανα στο προς το παρόν ανασκαμμένο τμήμα, αλλά πλήθος λάκκων εξόρυξης πηλού και απόρριψης, που μαρτυρούν την παρουσία εργαστηρίων και χώρων απευθείας εκμετάλλευσης του φυσικού καθαρού κόκκινου χρώματος. Περαιτέρω ανασκαφές μπορεί να αποδείξουν ότι και η ελληνιστική αγορά, μέρος της οποίας πιθανόν συνιστούν τα ανωτέρω εργαστήρια, απλώνεται κάτω από τα ρωμαϊκά λείψανα.

ΠΕΡΓΑΜΟ⁸

Η ιστορία του Περγάμου πάει πίσω φτάνοντας τουλάχιστον ως τις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ., καθώς, με βάση τις πηγές, ο Ξενοφών και οι Μύριοι στην πορεία τους προς τη θάλασσα πέρασαν από εκεί, όπου όμως βρισκόταν ένας μικρός μουσικός οχυρωμένος οικισμός στην κορυφή του λόφου. Μέχρι σήμερα δεν υπάρχουν πηγές που να μαρτυρούν ότι ο Αλέξανδρος στάθμευσε εκεί, πέρασε όμως σίγουρα σε πολύ κοντινή απόσταση. Μετά το θάνατό του το Πέργαμο περιέρχεται στην εξουσία του διαδόχου Λυσιμάχου, ο οποίος

4. Η αγορά της Θεσσαλονίκης (κάτοψη) (Π. Βελένη-Αδάμ, *Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά Διημερίδας «Εργασίες ετών 1989-1999», Θεσσαλονίκη 2001, σ. 106).

5. Η Άνω Αγορά του Περγάμου (J.J. Coulton, *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford 1976, σ. 274).

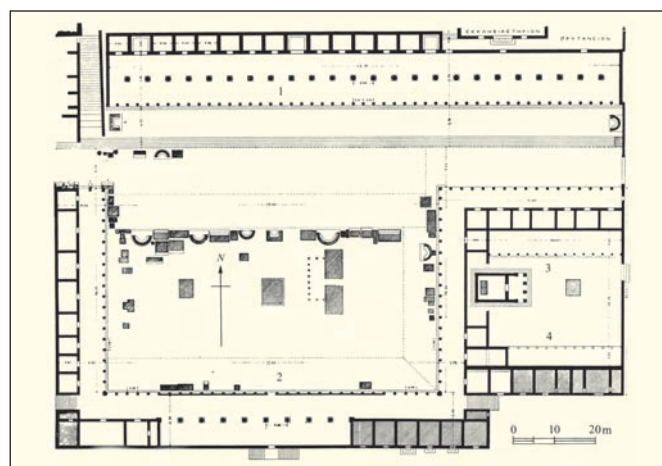
επιλέγει αυτή τη θέση για να ασφαλίσει το θησαυρό 9000 ταλάντων και τον έμπιστό του Φιλέταιρο για να τον προσέχει. Εντούτοις, ο Φιλέταιρος αποδεικνύεται ανάξιος αυτής της εμπιστοσύνης, καθώς συμμαχεί με τον ανταγωνιστή του βασιλιά Σέλευκο, ο οποίος τον διορίζει διοικητή της πόλης. Τότε ο Φιλέταιρος εγκαθιστά ελληνικούς πληθυσμούς, μαζί με τους ντόπιους και σιγά σιγά αρχίζει να αναπτύσσεται μια πόλη. Η θέση αυτή γνωρίζει ιδιαίτερη ακμή υπό το κράτος των διαδόχων του Ευμένη και Αττάλου, αναδεικνύεται τελικά ως ξεχωριστό βασίλειο και, ενεργώντας ως προσάτης των ελληνικών παραλιακών πόλεων του Ανατολικού Αιγαίου ενάντια στους Γαλάτες, κερδίζει την ευγνωμοσύνη τους και στη συνέχεια την αναγνώρισή της ως ελληνικής πόλης.

Το Πέργαμο στεγάζει δύο αγορές, την Άνω και την Κάτω Αγορά. Το γεγονός ότι η περιοχή δεν είναι επίπεδη για να επιτρέψει τη χρήση του ιπποδάμειου συστήματος, επιβάλλει την επιστράτευση ανδρών και επηρεάζει φυσικά το σχέδιο και τον τρόπο κατασκευής των αγορών.

Η Άνω Αγορά (εικ. 5) έχει ακανόνιστο σχήμα και αποτελείται από μια ανοιχτή αυλή, η οποία περιβάλλεται από στοές με κιονοστοιχίες και διάφορα δωμάτια από τη νοτιοδυτική και νοτιοανατολική πλευρά και μέρος της βορειοανατολικής, ενώ το βορειοδυτικό άκρο της καταλαμβάνεται εν μέρει από τον περίβολο του παρακειμένου μεγάλου βωμού του Διός. Στην ουσία, η αγορά τέμνεται περίπου στη μέση από την οδό, που οδηγεί στο ανάκτορο και η οποία λόγω κλίσης δεν είναι ευθεία, και φιλοξενεί μια ασύμμετρη στοά σχήματος Π και μια μικρή ευθεία στοά. Η ανωμαλία του εδάφους επιβάλλει τη χρήση υποστήριξης κάτω από τη νοτιοδυτική στοά και μέρος της νοτιοανατολικής, που επιτυγχάνεται με

την επιστράτευση στοάς, σε άλλα σημεία δώροφης και αλλού τριώροφης, με δωρική κιονοστοιχία για τον κάτω όροφο και ιωνική για επάνω, η οποία φέρει πλήθος δωματίων. Η κατασκευή του συγκροτήματος τοποθετείται στα 180-125 π.Χ.

Η Κάτω Αγορά (εικ. 6), εκμεταλλεόμενη το ομαλότερο έδαφος της θέσης της, έχει πολύ πιο κανονικό σχήμα και είναι αρκετά πιο απλή στο σχεδιασμό της: μια ορθογώνια αυλή, που πλαισιώνεται και στις τέσσερις πλευρές από δώροφες στοές με δωρικές κιονοστοιχίες και στους δύο ορόφους και πλήθος χώρων. Κάτω από τη νοτιοδυτική στοά, για την καλύτερη στήριξη λόγω της κλίσης, υπάρχει υπόγειος χώρος με δωμάτια στα ΒΔ και ΒΑ και μπροστά του κιονοστοιχία. Η κάτω αγορά χρονολογείται στα 175-150 π.Χ.

6. Η Κάτω Αγορά του Περγάμου (J.J. Coulton, *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford 1976, σ. 273).

Με βάση τις πηγές και τα ευρήματα μαρτυρείται⁹ ότι στις αγορές του Περγάμου γνώριζε άνθηση το εμπόριο δούλων, μάλλινων ειδών, κουρτινών και χρυσοκέντητων ενδυμάτων, ενώ η πόλη κατείχε το μονοπώλιο στο εμπόριο περγαμηνών.

ΜΑΓΝΗΣΙΑ¹⁰

Η Μαγνησία στον Μαϊάνδρο είναι μία από τις θέσεις που βρέθηκε στο διάβα του Αλέξανδρου.

Η θέση της αγοράς επελέγη με θρησκευτικά κριτήρια, καθώς συνδέθηκε με το ιερό της Αρτέμιδας Λευκοφρυήνης, που κείται αμέσως στα ανατολικά της. Είναι κτισμένη εξαρχής με βάση τις αρχές των ιωνικών αγορών. Συγκεκριμένα, αποτελείται από μια ορθογώνια ανοιχτή αυλή, που περιβάλλεται από στοές με διπλές κιονοστοιχίες, οι οποίες τείνουν να ενωθούν από τις τρεις πλευρές, και μια οδική αρτηρία από την τέταρτη πλευρά παράλληλα και κατά μήκος της οποίας αναπτύσσεται άλλη μια στοά με διπλή κιονοστοιχία. Στη βόρεια και δυτική στοά υπάρχουν χώροι με διάφορες χρήσεις. Πίσω από τη νότια στοά, που είναι εμπορική, εντοπίζεται μια σειρά από οικοδομικές κατασκευές, που επιτελούν διάφορες λειτουργίες σχετικές με τον πολυδιάστατο

ρόλο της αγοράς, όπως επί παραδείγματι αγορανομείο, χρηματιστήριο, γραφεία διοικητικών υπαλλήλων, πρυτανείο, εξέδρα για συνάξεις πολιτικών αρχόντων κ.λπ. Τέλος, στο εσωτερικό της πλατείας είναι τοποθετημένος ο ναός του Δία Σωσίπολη. Η κατασκευή της αγοράς ανάγεται πιθανόν στον 2ο αιώνα π.Χ.

ΜΙΛΗΤΟΣ¹¹

Ο Μέγας Αλέξανδρος φτάνει στη Μίλητο το 334 π.Χ. αμέσως μετά τη νίκη του στο Γρανικό. Όταν ο Πέρσης διοικητής τού αρνείται την είσοδο, την πολιορκεί και την καταλαμβάνει. Στη συνέχεια αποκαθιστά το δημοκρατικό καθεστώς και ενθαρρύνει κάποια κατασκευαστικά έργα (μέρος των οποίων πιθανό αποτελεί και τμήμα της αγοράς κτισμένο στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ.).

Η Μίλητος παρουσιάζει ένα σχετικά ακανόνιστο σχέδιο αγοράς, γεγονός που αιτιολογείται από το ότι χτίστηκε σε διάφορες χρονολογικές φάσεις. Στην ουσία αποτελείται από τη βόρεια και τη νότια αγορά και περιλαμβάνει πλήθος κατασκευών, όπως: α) τη στοά του λιμανιού σε σχήμα Γ με δωρικές κιονοστοιχίες και διάφορους χώρους στη νότια πλευρά της, β) τη στοά του Αντιόχου (ή αλλιώς ανατολικό κτίριο της νότιας αγοράς) με δωρική κιονοστοιχία, που περιλαμβάνει μια σειρά μονόχωρων μαγαζιών με άνοιγμα προς Α και μια σειρά δίχωρων μαγαζιών με άνοιγμα προς Δ (δηλαδή προς την ανοιχτή αυλή της νότιας αγοράς). Η στοά αυτή τοποθετείται στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ., γ) τη στοά στα Δ της στοάς του λιμανιού σε σχήμα Π με διάφορα δωμάτια στα Β και Ν, που ανάγεται στα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ. Την ίδια εποχή προστίθεται μια σειρά χώρων στα Δ της στοάς του λιμανιού με δωρική κιονοστοιχία μπροστά, μια περίστυλη αυλή με δωμάτια γύρω γύρω, και η βόρεια στοά της βόρειας αγοράς σε σχήμα Γ με δωρικές κιονοστοιχίες και πλήθος χώρων στα Β και Δ. Αρκετοί χώροι συνανήκουν στη στοά του λιμανιού και την περίστυλη αυλή ή τη βόρεια στοά, καθώς τα τρία αυτά κτίσματα αποτελούν μέρος ενός ενιαίου κατασκευαστικού συνόλου, που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ., δ) τη νότια στοά της βόρειας αγοράς σε σχήμα Γ, η οποία φέρει διπλή κιονοστοιχία και στεγάζει πολλά δωμάτια – αν και έρχεται στα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. να συμπληρώσει τη βόρεια στοά, υπάρχουν παρεκκλίσεις από τη συμμετρία (οι κιονοστοιχίες τους δεν έχουν το ίδιο μετακίνιο διάστημα, ούτε είναι ίδια η σειρά των χώρων), ε) ένα μικρό ναό των μέσων του 2ου αιώνα π.Χ. στο κέντρο της δυτικής πλευράς της βόρειας αγοράς, στ) τις δύο στοές Β και Ν της νότιας αγοράς σε σχήμα Γ, οι οποίες περικλείουν την ορθογώνια ανοιχτή αυλή από τις τρεις πλευρές και έχουν διπλές κιονοστοιχίες (ιωνικές στο εσωτερικό και δωρικές στο εξωτερικό). Η βόρεια δεν φιλοξενεί καθόλου χώρους, ενώ η νότια έχει στη νότια πλευρά της. Εντούτοις, και αυτές δεν είναι απόλυτα όμοιες. Χρονολογούνται στα τέλη

του 3ου ή στις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ., ζ) το κτίριο των μαγαζιών με διπλή στοά με πεσσούς στο εσωτερικό, που ανάγεται στον 2ο αιώνα π.Χ., η) το Βουλευτήριο του 2ου αιώνα π.Χ., που συνδέεται έμμεσα με την αγορά, καθώς μέχρι να κτιστεί οι λειτουργίες του επιτελούνταν στους χώρους της αγοράς, η οποία στη συνέχεια περιορίζεται σε εμπορικές δραστηριότητες, χάνοντας τον πολιτικό της ρόλο.

Οι αγορές της Μιλήτου, που καλύπτουν μια τεράστια έκταση (περίπου 71.000 τ.μ.) αν και ως σύνολο παρουσιάζουν μια σύνθετη εικόνα αρκετά ακανόνιστη, αν εξετασθούν ξεχωριστά εμφανίζουν μια κανονικότητα. Η βόρεια αγορά, η οποία ομοιάζει με αυτήν της Πριήνης, αποτελείται από έναν ορθογώνιο χώρο, που περιβάλλεται από τις τρεις πλευρές από στοές και έχει ένα μνημειακό πρόπυλο στην τέταρτη πλευρά. Η νότια αγορά, η οποία παραπέμπει σε αυτή της Μαγνησίας, έχει μεγαλύτερη κανονικότητα, καθώς σέβεται απόλυτα το ιπποδάμειο σύστημα (με το οποίο είναι οργανωμένη η πόλη που γέννησε τον Ιπποδάμο) καταλαμβάνοντας 15 (5x3) μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα και πέντε μικρά. Αυτή περιλαμβάνει μια απόλυτα ορθογώνια πλατεία, η οποία πλαισιώνεται από τις δύο στοές σε σχήμα Γ και την ευθύγραμμη στοά του Αντιόχου, που τείνουν να αποτελέσουν ενιαίο σύνολο. Οι δρόμοι που καταλήγουν στην αγορά σταματάνε εκεί χωρίς να τη διασχίζουν.

Όσον αφορά τις εμπορικές δραστηριότητες,¹² γνωρίζουμε ότι η οικονομία της Μιλήτου βασιζόταν στο διαμετακομικό εμπόριο, ενώ ως αγορά αποτελούσε κέντρο της επεξεργασίας μαλλιού.

ΠΡΙΗΝΗ¹³

Η Πριήνη ανήκει στις πόλεις που προϋπήρχαν της εποχής του Αλεξάνδρου, αλλά υπόκεινται αλλαγές κατά τη διάρκεια της βασιλείας του ή λίγο νωρίτερα. Συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο θεωρίες σχετικά με την αναδιοργάνωσή της. Κατά την πρώτη, ο Μακεδόνας μονάρχης μετά τη Μίλητο επισκέπτεται την Πριήνη, αφιερώνει το ναό της Αθηνάς Πολιάδος και πιθανόν ιδρύει μια νέα πόλη δίπλα στην παρακμάζουσα παλιά, στο πλαίσιο της πολιτικής του της ανανέωσης της ανεξαρτησίας των ανατολικών ελληνικών πόλεων μετά την περσική κατοχή. Κατά τη δεύτερη θεωρία, ο ηγεμών της Καρίας Μαύσωλος, τριάντα χρόνια πριν από τον Αλέξανδρο, μετακινεί και αναδιοργανώνει την Πριήνη, όπως έκανε με πλήθος άλλων πόλεων –ανάμεσα στις οποίες και η πρωτεύουσά του Αλικαρνασσός–, προκειμένου να επεκτείνει το κράτος του.

Οποιαδήποτε θεωρία και αν γίνει αποδεκτή, οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα ότι κατά τον 4ο αιώνα π.Χ. χτίζεται ή αναδιοργανώνεται η Πριήνη, ακολουθώντας το ιπποδάμειο σύστημα. Η αγορά της καταλαμβάνει δύο οικοδομικά τετράγωνα στο κέντρο της πόλης. Ανήκει στις τυπικές ιωνικές αγορές, με τη χαρακτηριστική ορθογώνια ανοιχτή αυλή να

πλαισιώνεται από μια στοά σε σχήμα Π και να ορίζεται στα Β από μια κεντρική οδική αρτηρία με κατεύθυνση Α-Δ, ενώ οι άλλοι δρόμοι διακόπτονται ή αλλάζουν πορεία για να προσπεράσουν την αγορά (όπως και στο παράδειγμα της Μιλήτου). Η στοά σε σχήμα Π είναι απλή με δωρική κιονοστοιχία σε όλη της την έκταση και δωμάτια στη δυτική και νότια πλευρά, με εξαίρεση το νότιο σκέλος, όπου κατά το ήμισυ είναι διπλή με δωρικές κιονοστοιχίες στο εξωτερικό και εσωτερικό και λειτουργεί ως χώρος συγκέντρωσης των αρχόντων. Η στοά αυτή έχει και κάποιους χώρους κάτω από το επίπεδο της αγοράς, κάτω από το νότιο σκέλος, οι οποίοι χρησιμεύουν ως αντιστήριξη για το άνδηρο, το οποίο επιστρατεύεται υποχρεωτικά για την εξομάλυνση της κλίσης του εδάφους. Η κατασκευή της πίσωσχημης στοάς τοποθετείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αιώνα π.Χ.

Στα βόρεια και κατά μήκος της κεντρικής οδικής αρτηρίας, που ορίζει από Β την αγορά, βρίσκεται μια στοά η οποία έχει χτιστεί σε δύο φάσεις. Στην α' φάση (του 3ου αιώνα π.Χ.) ανήκει απλή στοά με δωμάτια πίσω από αυτή και μήκος ίσο με την απέναντι νότια στοά. Σε μια β' φάση (στο τρίτο τέταρτο του 2ου αιώνα π.Χ.) κατασκευάζεται από πάνω της η ιερή στοά. Η στοά αυτή είναι διπλή, με ιωνική κιονοστοιχία στο εσωτερικό και δωρική στο εξωτερικό, και διάφορους χώρους με διοικητικές και πολιτικές λειτουργίες (π.χ. αρχείο) για τα 2/3 του μήκους της. Το υπόλοιπο 1/3 το οποίο καταλαμβάνει και τρίτο οικοδομικό τετράγωνο, βγαίνοντας στην ουσία από τα όρια της αγοράς, βρίσκεται μπροστά από το Βουλευτήριο και το πρυτανείο και Β του ναού του Διός, ενσωματώνοντας τις κατασκευές αυτές στην αγορά και αναβαθμίζοντας έτσι το ρόλο της σε πολιτικό-λατρευτικό. Στο εσωτερικό της αγοράς εντοπίζονται διάφορα μνημεία και εξέδρες. Στα Δ της αγοράς υπάρχει ένα μικρό τετράγωνο, που λειτουργεί ως εμπορική αγορά, στεγάζοντας κρεοπωλεία και ιχθυοπωλεία, απομονώνοντας έτσι τις εμπορικές από τις πολιτικές χρήσεις της αγοράς της Πριήνης.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ¹⁴

Η Αλεξάνδρεια ιδρύεται από τον ίδιο τον Μέγα Αλέξανδρο το 331 π.Χ. ως αυτόνομη ελληνική πόλη. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός εκτελέστηκε από τον Δεινοκράτη –πολεοδόμο-αρχιτέκτονα, που συνόδευε τον Μακεδόνα στρατηλάτη στην εκστρατεία του– ο οποίος ακολούθησε τα πρότυπα της Πέλλας και τις οδηγίες του βασιλιά. Όπως σημειώνει ο Αρριανός, τη θέση της αγοράς την αποφάσισε ο ίδιος ο Αλέξανδρος. Στον Διόδωρο και τον Στράβωνα αναφέρεται μια τετράγωνη στοά, η οποία πιθανόν ταυτίζεται με την αρχαία αγορά, ενώ ο Πλίνιος αναφέρει ότι η αγορά που πληροί τις πολιτικές και λατρευτικές λειτουργίες φιλοξενεί τον τάφο του ήρωα-ιδρυτή της, Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Δεδομένου ότι οι ανασκαφές στην περιοχή είναι περιορισμένες και δεν έχουν αποκαλύψει σαφή στοιχεία και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα για τον εντοπισμό της αγοράς, σε

αυτή τη φάση υπάρχουν μόνο κάποιες αντικρουόμενες υποθέσεις μελετητών. Συγκεκριμένα, ο Erdmann από τη μία υποστηρίζει ότι η αγορά βρισκόταν κάτω από το ρωμαϊκό τετράπυλο, το οποίο είναι στημένο στο κέντρο της πόλης (αν και με βάση τις αρχές της ελληνιστικής αρχιτεκτονικής η αγορά δεν τοποθετείται στο κέντρο μιας πόλης και κατά τη ρωμαϊκή αρχιτεκτονική δεν χτίζεται ένα τετράπυλο πάνω από την ελληνική αγορά). Ο Schreiber από την άλλη πιστεύει ότι δεν υπάρχει αγορά στο κέντρο της πόλης. Ο Noack θεωρεί ότι υπάρχει μια αγορά για εμπορικές δραστηριότητες δίπλα στο λιμάνι και μια με πολιτικές και θρησκευτικές λειτουργίες στο κέντρο της πόλης. Ο Tomlinson, τέλος, την τοποθετεί κατά μήκος της γραμμής της μεγάλης λεωφόρου (με προσανατολισμό Α-Δ) κατ' αντιστοιχία με το παράδειγμα της Πέλλας.

Με βάση τις πηγές¹⁵ γνωρίζουμε ότι η Αλεξάνδρεια ήταν το πιο σημαντικό ελληνιστικό λιμάνι, όπου λάμβαναν χώρα εισαγωγή ξυλείας, μετάλλων, μαλλιού, μαρμάρου, κρασιού, αλόγων κ.λπ. και εξαγωγή σιτηρών, παπύρου, γυαλιού, λιναριού, μάλλινων ενδυμάτων, αρωμάτων και καλλυντικών κ.λπ. Όσο για την αγορά της Αλεξάνδρειας, πέρα από τη διακίνηση των παραπάνω αγαθών, λειτουργούσε και ως έδρα δουλεμπορίου.

ΚΥΡΗΝΗ¹⁶

Η Κυρήνη ιδρύθηκε το 631 π.Χ. από αποίκους της Θήρας. Ο Μέγας Αλέξανδρος δεν πέρασε από την ίδια την πόλη, αλλά οι Κυρηναίοι έστειλαν πρέσβεις με δώρα και ο Μακεδόνας βασιλιάς σε αντάλλαγμα έθεσε την πόλη υπό την προστασία του. Μετά το θάνατό του περιέρχεται στα χέρια των Πτολεμαίων.

Στα Β της πόλης βρίσκεται η αγορά, η οποία καταλαμβάνει ένα μεγάλο οικοδομικό τετράγωνο, έχει ακανόνιστο σχήμα και ορίζεται από τις δύο πλευρές (Β και Δ) από στοές, ενώ Α και Ν από δρόμους, ένας εκ των οποίων είναι η βασική οδική αρτηρία.

Η βόρεια πλευρά περιλαμβάνει κτίσματα διαφόρων κατασκευαστικών φάσεων, γι' αυτό και παρατηρείται μια μικρή σύγχυση. Οι στοές Α1-3 και Β1-2 (όπως χαρακτηρίζονται από τους ανασκαφείς) είναι απλές στοές με δωρικές κιονοστοιχίες, που ανάγονται στα μέσα του 6ου-μέσα 5ου αιώνα π.Χ. η μεν και στα τέλη 6ου-τέλη 5ου με αρχές 4ου αιώνα π.Χ. η δε. Σε επόμενη φάση, στον 4ο αιώνα π.Χ., ανήκει η Β4, που ήταν απλή στοά με μεγάλο βάθος και δωρική κιονοστοιχία, και σε τελική φάση η Β5, η οποία ξανακτίστηκε με πολύ μεγαλύτερο βάθος τον 2ο αιώνα π.Χ. σε περγαμνή στυλ, με διπλή κιονοστοιχία, ιωνική στο εσωτερικό και δωρική στο εξωτερικό, και αρκετά δωμάτια-μαγαζιά σε χαμηλότερο επίπεδο λόγω κλίσης του εδάφους. Στην κατασκευή της οροφής των χώρων διαπιστώνονται σαφείς αιγυπτιακές επιδράσεις. Στη δυτική πλευρά υπάρχει μια στοά με διπλή κιονοστοιχία, ιωνική στο εσωτερικό και δωρική στο εξωτερικό, που ανήκει στον 4ο αι-

ώνα π.Χ. αλλά ξανακτιζόταν στην ελληνιστική εποχή. Στη νοτιοδυτική γωνία υπάρχει ναός της Εκάτης, ενώ μπροστά από τη στοά της δυτικής πλευράς βρίσκεται μνημειακή κατασκευή, που ταυτίζεται με ναύσκο-ηρώο του Βάττου.

Από απόψεως εμπορικής δραστηριότητας,¹⁷ η Κυρηναϊκή ήταν διάσημη για την παραγωγή μαλλιού.

Στο άρθρο αυτό εξετάστηκαν αρκετά αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αγορών, δίνοντας μια σφαιρική εικόνα για τον τρόπο οργάνωσης των κέντρων εμπορικής δραστηριότητας, που βρέθηκαν στο διάβα του Μακεδόνα στρατηλάτη. Μελετώντας λοιπόν, όχι μόνο τις στρατιωτικές επιτυχίες του Αλέξανδρου, αλλά και τις παραπληρωματικές συνέπειες της εκστρατείας του – η οποία άνοιξε νέους εμπορικούς δρόμους και έφερε τον ελληνικό πολιτισμό σε επαφή με την Ανατολή, οδηγώντας την σε τεράστια πολιτισμική και οικονομική ακμή –, αντιλαμβανόμαστε ότι δικαίως ο Μακεδόνας βασιλιάς χαρακτηρίστηκε Μέγας!

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ H. Bengston, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος (από τις απαρχές μέχρι τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία)*, μτφρ. Α. Γαβρίλη, Μέλισσα, Αθήνα 1991, σ. 296-315· R.M. Errington, *A History of Macedonia*, University of California Press, Berkeley 1990, σ. 67-75· N.G.L. Hammond, *Alexander the Great: King, Commander and Statesman*, Park Ridge, N.J. 1980, σ. 1-65· Α. Καλογεροπούλου, «Τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Αλέξανδρου», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 4, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1974, σ. 25-36· U. Wilcken, *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1976, σ. 308-342.

² Δ. Παντερμαλής, *Αλέξανδρος και Ανατολή*, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 1997, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 24, 26· W. Tarn / G.T. Griffith, *Hellenistic Civilisation*, Methuen & Co Ltd, London 1974, σ. 251-253.

³ J.J. Coulton, *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford University Press, Oxford 1977, σ. 1-17, 55-74· R. Martin, *Recherches sur l'Agora Grecque*, éditions de Boccard, Paris 1951, σ. 373-392, 415-417· R.A. Tomlinson, *From Mycenae to Constantinople*, Routledge, London 1992, σ. 17-29.

⁴ Coulton, *ό.π.*, σ. 16-17, 56.

⁵ Στο ίδιο, σ. 62-74.

⁶ I. Ακαμάτης, *Αγορά Πέλλας*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 39-51· M. Girtzy, *Historical Topography of Ancient Macedonia*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 116-117.

⁷ Π. Βελένη-Αδάμ, «Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης», *Πρακτικά Δημερίδας «Εργασίες ετών 1989-1999»*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 15-33· Girtzy, *ό.π.*, σ. 200· Α. Παπαγιαννόπουλος, *Μνημεία της Θεσσαλονίκης*, Ρέκος, Θεσσαλονίκη· Tomlinson, *ό.π.*, σ. 123-127.

⁸ Coulton, *ό.π.*, σ. 70-71, 271-274· Tomlinson, *ό.π.*, σ. 111-121.

⁹ Tarn / Griffith, *ό.π.*, σ. 251-253.

¹⁰ Coulton, *ό.π.*, σ. 10, 65· Martin, *ό.π.*, σ. 404.

¹¹ Coulton, *ό.π.*, σ. 62-64, 258-261· Martin, *ό.π.*, σ. 400· Παντερμαλής, *ό.π.*, σ. 14.

¹² Tarn / Griffith, *ό.π.*, σ. 251-253.

¹³ Coulton, *ό.π.*, σ. 64-65, 277-279· Tomlinson, *ό.π.*, σ. 84-95· ο ίδιος, *Greek Architecture*, Bristol Classical Press, London 1994, σ. 95-96.

¹⁴ Martin, *ό.π.*, σ. 412-415· Παντερμαλής, *ό.π.*, σ. 20· Tomlinson, *From Mycenae to Constantinople*, *ό.π.*, σ. 96-108.

¹⁵ Tarn / Griffith, *ό.π.*, σ. 251-253.

¹⁶ Coulton, *ό.π.*, σ. 73, 229-230· Martin, *ό.π.*, σ. 391· Tomlinson, *From Mycenae to Constantinople*, *ό.π.*, σ. 129-144.

¹⁷ Tarn / Griffith, *ό.π.*, σ. 251-253.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΚΑΜΑΤΗΣ Ι., *Αγορά Πέλλας*, Θεσσαλονίκη 2003.

ΒΕΛΕΝΗ-ΑΔΑΜ Π., «Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης», *Πρακτικά Δημερίδας «Εργασίες ετών 1989-1999»*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001.

BENGSTON H., *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος (από τις απαρχές μέχρι τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία)*, μτφρ. Α. Γαβρίλη, Μέλισσα, Αθήνα 1991.

COULTON J.J., *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford University Press, Oxford 1977.

ERRINGTON R.M., *A History of Macedonia*, University of California Press, Berkeley 1990.

GIRTZY M., *Historical Topography of Ancient Macedonia*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001.

HAMMOND N.G.L., *Alexander the Great: King, Commander and Statesman*, Park Ridge, N.J. 1980.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Αλέξανδρου», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 4, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1974.

MARTIN R., *Recherches sur l'Agora Grecque*, éditions de Boccard, Paris 1951.

ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ Δ., *Αλέξανδρος και Ανατολή*, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 1997, Θεσσαλονίκη 1997.

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Α., *Μνημεία της Θεσσαλονίκης*, Ρέκος, Θεσσαλονίκη.

TARN W. / GRIFFITH G.T., *Hellenistic Civilisation*, Methuen & Co Ltd, London 1974.

TOMLINSON R.A., *From Mycenae to Constantinople*, Routledge, London 1992. —, *Greek Architecture*, Bristol Classical Press, London 1994.

WILCKEN U., *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1976.

Centers of Commercial Activity on the Wake of Alexander the Great

Maria Girtzy

Soon after the death of the Macedonian king Philip II, his son Alexander III is appointed as his successor and inherits the kingdom and the vision of his father to punish the Persians and gain control of the East. Revenge is not the only target of the Macedonian monarch in the expedition that follows, but also expansion. Therefore, concurrently with his victories against the Persians, he also founds new cities (e.g. Alexandria) or restores and rehabilitates older Greek ones (e.g. Miletus). This procedure resulted to the creation of new fields of trade and to the prosperity of already existing Greek markets, which had fallen into decline due to their occupation and exploitation by the Persians. Consequently, the centers of commercial, political and religious activities of these cities gain an exceptional importance and control the transfer of commodities for many centuries after the death of Alexander. Such cities as Pella – birthplace of the great leader and starting-point of his ecumenical expedition – as well as Miletus, Priene, Ephesus, Magnesia by Maeander, Alexandria, Cyrene – stations of his victorious course – have preserved until today impressive ancient marketplaces that demonstrate their commercial importance.

Cities such as Thessaloniki and Pergamon are examined in addition, which were founded after the wake of Alexander the Great, as a cultural bequeath of his presence, and exhibit ancient market places of exceptional splendour.-